

میژووی سهره‌لدانی کاری چاپ له سلیمانی

رۆل و کاریگه‌ری له بواری رووناکبیریدا

نووسین و ئاماده‌کردنی: عه‌تا مه‌حموود که‌ریم
به‌رێوه‌به‌ری چاپخانه‌ی کارۆ - سلیمانی

له م باسه دا هه ولده دهین به کورتی گوزه ریک به نیو میژووی کاری چاپ و په یدابوونی چاپخانه له (سلیمانی) دا بکهین، پۆل و کاریگه ری گرنگی ئەم پیشه یه بخهینه پروو. گومانی تیدانییه، که په یدابوونی یاخود دامه زرانندی چاپخانه له (شاری سلیمانی) دا، کاریگه ری گه وره ی هه بووه له سه ر کۆی بواره کانی پۆشنییری، کۆمه لایه تی، ئەده بی و هونه ری، ته نانه ت بواری پامیاریش، له باشووری کوردستاندا. هه روه ک چۆن میژووی پۆژنامه گه ریشمان به هه مان شیوه په یوه سته به په یدابوونی ئامیری چاپ و دروستکردنی چاپخانه له (سلیمانی) دا. چاپکردنی پۆژنامه، کتیب و بلاوکردنه وه ی به نیو خه لکدا بۆته هۆی پاراستنی زمان و ده ستوووسی ئەده بیاتی کوردی له له ناوچوون و فه وتان، گه شه سه ندنی بواری پۆشنییری و بلاوکردنه وه ی زانست و زانیاری، بلاو بوونه وه ی هوشیاری زیاترو به ئاگاهیتانه وه ی خه لک له داواکردن بۆ مافه کانیان، چونکه کاتیک که چاپخانه دامه زراوه، نووسه ران و پۆشنییرانی ئەو سه رده مه له ده وری چاپخانه که کۆبوونه ته وه و پۆژنامه یان ده رکردوه، له نووسین و گوتاره کانیاندا گرنگیان به میژوو، ئەده بیات، زمان و کلتووری کوردی داوه. هه روه ها بیروپرای جیاوازو بۆچونی خۆیان بلاوکردوه ته وه، ئەمانه ش پیکه وه به تپه ربوونی کات کاریگه ریان له سه ر کایه جیاوازه کانی بواری پۆشنییری، ئەده بی، هونه ری، ته نانه ت دروستبوونی کۆمه له، ریکخراو و حزبی سیاسی هه بووه له سالانی دواتردا. بۆ نمونه: پۆژنامه ی ژیان بوو به مینه ریک بۆ بلاوکردنه وه ی بروسکه و نامه و ده نگه نارازییه کانی خه لکی کوردستان، پۆلیکی باشی بینی له ریکخستنی ناره زایه تییه کانی خه لکی سلیمانی، ته نانه ت به هۆکاری خۆپیشاندا نه که ی پۆژی ۶ی ئەیلولی سالی ۱۹۳۰ به رده رکی سه رای شاری سلیمانی داده نریت.

یه که م ئامیری چاپ

میجهرسوون (ئیلی بانسته ر سوون) یه که م ئامیری چاپی هینایه سلیمانی و یه که م پۆژنامه ی کوردی له کوردستاندا به ناوی (پیشکه وتن) به و ئامیره به چاپ گه یاند، که دواتر باسی ده کهین. چاپخانه که مه کینه یه کی کۆنی بچوکی له جووری (لیتر پریس) ی ئەلمانی بووه، له به سه ره وه بۆ سلیمانی هیناوه، خانوی مائی فارس ئەفه ندی بۆ به کرئ گرتووه که به رانبه ر به مائی حه مه ی ئەوره حمان ئاغا بووه، له نیسانی ۱۹۲۰ تا ته موزی ۱۹۲۲، ۱۱۸ ژماره ی له پۆژنامه ی پیشکه وتن به چاپ گه یاندو له م ماوه یه دا پۆلی به رچاوی (سوون) له بواری گرنگیان به زمانی کوردی ده بینریت. سن که سی خۆینده واری فیتری

کاری چاپکردن کرد، ئەوانیش (شیخ مهجید شیخ عارف، ئەدیب عزیز و موحه ممه د زوهدی) بوون و پوژنامه کانی (بانگی کوردستان، بانگی ههق، ئومیدی ئیستقلال و ژیانهوه) ش بهو چاپخانهیه چاپ کراون.

له باره ی (میجه رسۆن)هوه:

سه ره تا گرنگه میجه رسۆن بناسین، تا بزاین کۆ بووهو چۆن و به چ ئامانجیک ئەم کاره ی کردوه؟ سۆن، خۆره لاتناس، گه پریده و حاکمی سیاسی ئینگلیز بووه. له پوژی ۱۶ ی ئابی ۱۸۸۱ له شاری کینگستۆنی به ریتانیا هاتوو ته دویاوه، سالی ۱۸۹۸ به پله ی شه ره ف زانکۆی کامبریجی ته واو کردوه. له سه ره تای ژیا نی گه نجییه وه خولیا ی فی ربوونی زمانه کانی خۆره لاتنی هه بووه، هه ربۆیه سالی ۱۹۰۲ سه ردانی ئیران ده کات و له تاران

پوژنامه ی ژیا ن بوو به مینه ری ک بو بلاو کردنه وه ی برو سکه و نامه و ده نگه نارازییه کانی خه لکی کوردستان، پوژیکی باشی بی نی له ری کخستنی ناره زایه تییه کانی خه لکی سلیمانی، ته نانه ت به هو کاری خو پیشان دانه که ی پوژی ۶ ی ئه یلولی سالی ۱۹۳۰ به رده رکی سه رای شاری سلیمانی داده نریت

وه کو ژمی ریار له بانکی شاهه نشاهی داده مه زریت و دواتر ده چیته شاری شیرازو له وی خۆی فی ری فارسی ده کات. بوئه وه ی زیاتر جیکه ی خۆی بکاته وه له ۱۹۰۵ دا به ساخته موسلمان بوونی خۆی راده گه ینیت، وه کو بازارگان دیته ناوچه ی هه له بجه و سلیمانی، ناوی خۆی ده گوریت بو میرزا غولام حسین شیرازی، بو ماوه ی شه ش مانگ له مالی وه سمان پاشای جاف دا ده مینیته وه، زور هاموشۆی خه لکی کردوه و چوو ته هه موو دیوه خان، بازار و مزگه وتیک، به جو ری ک ده لێن میرزا غولام سه ری بچوا یه نوژی نه ده چوو، به لام دوا ی ئه وه ی وه سمان پاشا گومانی لیده کات و راستییه کان ده رده که ون به دزیوه کوردستان جیده هی لیت. سالی ۱۹۰۶ وه کو به پو به ری بانک له

کرماشان خزمه‌تی کردوو له‌وی زۆر به‌باشی خۆی فێری زمانی کوردی کردوو و زانیاری ورد له‌سەر میژوو، جوگرافیا و دابونه‌ریتی گه‌لی کورد کۆده‌کاته‌وه‌و هه‌موو ئه‌وانه له کتیییکدا به‌ناوی (گه‌شتیکی شاراویمیسۆپۆتامیاو کوردستان). له‌سالی ۱۹۱۲ ب‌لاوکردوو ته‌وه. له‌کاتی (یه‌که‌م جه‌نگی جیهانی، ۱۹۱۴-۱۹۱۸) له‌گه‌ل سوپای ئینگلیز ده‌گه‌رێته‌وه‌و بۆ عێراق و به‌یارمه‌تی شوکری فه‌زلی شه‌ست و چه‌وت ژماره له‌ رۆژنامه‌ی (تیگه‌یشتنی راستی) له‌ به‌غداد ده‌رده‌کات، پاش ئه‌وه‌ی راپه‌رینه‌که‌ی شیخ مه‌حمود له‌ ۱۹۱۹ هه‌ره‌س ده‌هیئت، (سۆن) کرا به‌ حاکمی راسته‌وخۆی سلیمانی، له‌ ۲۴ ی شوباتی ۱۹۲۳ له‌دوای گه‌رانه‌وه‌ی له‌چاره‌ی پزیشکی له‌ (تونس) ه‌وه‌و بۆ ولاته‌که‌ی له‌ناو ده‌ریاو له‌سەر پشته‌ی که‌شته‌ی کۆچی دوایی کردوو.

ئامانجی میجه‌رسۆن

هه‌رچه‌نده که ئینگلیزه‌کان بۆ به‌رژه‌وه‌ندی خۆیان و پرپاگه‌نده ئه‌م چاپخانه‌یه‌یان هینابووه سلیمانی، به‌لام (سۆن) له‌م رێگه‌یه‌وه خزمه‌تیکی زۆری به‌ زمان، ئه‌ده‌ب و رۆژنامه‌گه‌ری کوردی کردوو. زمانی کوردی کردوو زمانێ ره‌سمی،

فهرمانی ده‌کردوه ناوی شار له‌جیاتی (سلیمانیة) بنوسن (سلیمانی) له (پۆژنامه‌ی پیشکه‌وتن) دا پیشبرکیتییه‌کی راگه‌یانند بۆ پاکردنه‌وه‌ی زمانی کوردی له وشه‌ی عه‌ره‌بی، فارسی و تورکی، خه‌لاتی بۆ یه‌که‌م، دووهم و سێهه‌م دانا، گرنگییه‌کی زۆری به‌ میژو و ئه‌ده‌بی کلاسیکی کوردی داوه. به‌لام کاتیک که میچه‌رسۆن سلیمانی چۆل کرد، هه‌ندیک فهرمانبه‌ر و نووسه‌ری (پۆژنامه‌ی پیشکه‌وتن) ی له‌گه‌ل خۆیدا برد بۆ که‌رکوک و پیلکی (میل) چاپخانه‌که‌ی ده‌ره‌ینابوو. بۆ ئه‌وه‌ی له‌دوای خۆیان که‌س نه‌توانیت ئیشی پێ بکات، جگه‌ له‌وه‌ی که خۆشی مه‌کینه‌یه‌کی بچووکی کۆن و پسته‌کانی هه‌مووی ساوا و له ئیشکردندا سست و بێ هی‌زو بووبوون. جا بۆیه کاتیک وه‌ستا سألحی

هه‌رچه‌نده که ئینگلیزه‌کان بۆ به‌رژه‌وه‌ندی خۆیان و پروپاگه‌نده ئه‌م چاپخانه‌یه‌یان هینابوو سلیمانی، به‌لام (سۆن) له‌م رێگه‌یه‌وه خزمه‌تیکی زۆری به‌ زمان، ئه‌ده‌ب و پۆژنامه‌گه‌ری کوردی کردوو

سلیمان جه‌ژنی چه‌خماخساز به‌ دوو پۆژ دروستی کرده‌وه، شیخ مه‌حموود له‌ بری (٦٠) رووپێ (٢٠٠) رووپێ دایه، ده‌نگدانه‌وه‌ی پۆژنامه‌که، که سه‌رله‌نوێ ده‌رچه‌وو، شیخ مه‌حموود بریاری دا چاپخانه‌یه‌کی تازه و گه‌وره‌تر له ئه‌لمانی‌اوه به‌ی‌نرێ، به‌لام به‌هۆی گۆرانی بارودۆخه‌که‌وه بۆی نه‌چوو سه‌ر .

کارمه‌نده‌کانی چاپخانه‌که

« دووهم ده‌ورانی حکومه‌تی کوردستانی جنوبی - باشووری کوردستان (١٠ / ١٠ / ١٩٢٢ - ١٩٢٣ / ٣ / ٣) چاپخانه‌که‌یان به‌م شیوه‌یه به‌رپۆه‌بردوو: شیخ عبدوله‌جیدی شیخ عارف به‌رپۆه‌به‌ری چاپخانه، موحه‌ممه‌د ئه‌دیب عه‌زیز - سه‌رموره‌تیب، موحه‌ممه‌د توفیق موره‌تیب، موحه‌ممه‌د ته‌یب ماکینه‌چی. کاتیک شیخ مه‌حموود، په‌یوه‌ندی له‌گه‌ل ئینگلیزه‌کاندا تیکده‌چیت، له‌ رۆژی ٤-٣-١٩٢٣ سلیمانی چۆل ده‌کات به‌ له‌شکره‌که‌یه‌وه روو ده‌کاته ناوچه‌ی سورداش، له‌گه‌ل خۆی چاپخانه‌که‌ی (میچه‌رسۆن) ی بردوو

له ئه شكهوتی (جاسه نه) دایمه زراندهوه. له رۆژی (۸- ۳- ۱۹۲۳) دا، یه کهم ژماره‌ی رۆژنامه‌ی (بانگی هه‌ق) ی به‌و چاپخانه‌یه چاپ کردوو. که پاش ماوه‌یه‌ک له شکرکی کوردستان به سه‌رۆکایه‌تی شیخ مه‌حموود (ناوچه‌ی سورداش) ی چۆل کردو چوو (پیران) له ناوچه‌ی پینچوین، چاپخانه‌که‌ی نارده‌وه سلیمانی و به ده‌زگه‌ی شاره‌وانی دا.

ژینگه‌ی رۆشنبیری سلیمانی

له میژووی (شاری سلیمانی) دا، هه‌ر له سه‌رده‌می (میرنشینی بابان) ه‌کانه‌وه، له حوجره‌و خانه‌قای مزگه‌وته‌کاندا له پال کاری خوداپه‌رستیدا، گرنگی به فێربوونی نووسین و خویندنه‌وه دراوه، ئه‌وه‌ش وایکردوه که ژینگه‌ی رۆشنبیری سلیمانی، ژینگه‌یه‌کی گونجاو بیت بۆ دامه‌زراندنی چاپخانه. بۆ سه‌ماندنی ئه‌م بۆچوونه‌ش دوو نمونه به به‌لگه ده‌هینینه‌وه که چهند به گرنگیه‌وه له کاری چاپخانه‌یان روانیوو: ئه‌حمه‌د موختار به‌گی جاف له ژماره‌ی (۳) ی رۆژنامه‌ی (بانگ کردستان) دا ۲۱ ئاغستوسی ۱۹۲۲، ل ۳- ۴ باس له گرنگی و ئه‌همیه‌تی چاپخانه ده‌کات و له ستایشی چاپخانه‌دا ده‌لێت: « باعیت پینشکه‌وتنی أم قومه‌یه‌ او مطبعه‌ الحق امر و خاک کردستان زیبا کردوه » له لاپه‌ره ۴، ژماره ۱۳ ی رۆژ کوردستان دا، ناوی کۆمه‌لێک له که‌سایه‌تی و بازرگانانی شار بڵاوکراوه‌ته که له ۸ تا ۲۰ روپی یان کۆکردۆته‌وه به‌مه‌به‌ستی کپینی مه‌کینه‌ی چاپ. له کۆتایی ناوه‌کانیادا نووسراوه: « ئه‌م زاتانه که ناویان له سه‌ره‌وه‌ نووسراوه بۆ هینانی ماکینه‌ی چاپ، بذل غیره‌تیان فه‌رموه، عه‌رزێ شوکریان ئه‌که‌ین. » ئه‌گه‌ر سه‌رنج بده‌ین له ناو لیسته‌که‌دا کۆمه‌لێک ناوی تێدایه‌ وه‌ک: حاجی، به‌گ، ئاغا، مه‌لا، سوّفی، ئه‌فه‌ندی، قه‌ساب، عه‌لاف، جۆلا کرکۆکی و بانه‌یی و ناوه‌کانی میخائیل، شه‌معون، خواجه و کوران ساسون ئیسحاق ... ئه‌مه‌ش ئاماژه‌یه به‌وه‌ی که هه‌موو خاوه‌ن پیشه، چین، توێژه‌کان، بیروباوه‌ر و ئاینه‌کان ئاماده‌ی هاوکاریکردنی پرۆژه‌ی له‌م شیوه‌یه بوون و گرنگی و ئه‌همیه‌تی ئامی‌ری چاپان زانیوه، بۆیه ئه‌م کاره‌یان کردوو، سه‌ره‌تای په‌یدا بوونی چاپخانه له (شاری سلیمانی) دا به‌م شیوه‌یه بووه که باسمان کرد، له سالانی داواتریشدا، کۆمه‌لێک چاپخانه‌ی چالاک له (سلیمانی) دا هه‌بووه، جگه له پێویستی رۆژانه‌ی ناوبازار، وه‌ک: پروپاگه‌نده‌و پسه‌وله، هه‌موو ئه‌و کتیب، نووسراو و رۆژنامه‌ی ئه‌و سه‌رده‌مه له‌م چاپخانه‌دا چاپکراون، ئه‌وانیش بریتی بوون له:

- چاپخانه‌ی شاره‌وانی، وه‌ک باسمان کرد دوا‌ی ئه‌وه‌ی شیخ مه‌حموود (ناوچه‌ی سورداش) ی چۆل کرد و چوو ناوچه‌ی پینچوین، چاپخانه‌که‌ی نارده‌وه بۆ سلیمانی و درا به‌ده‌زگه‌ی

شارهوانی، له ۱۸ ی ئابی ۱۹۲۴ (رؤژنامه‌ی ژیانه‌وه) ی پئی چاپ کراوه تا ۱۹۲۶ به‌رده‌وام بووه و دواتر (رؤژنامه‌ی ژیان) ی پئی چاپ کراو، (حسین نازم - به‌رپوه‌به‌ری چاپخانه‌که) بووه. له ۱۹۳۲ حسین نازم کوچی دواپی ده‌کات و (پیره‌میرد) ده‌بیته به‌رپوه‌به‌ری چاپخانه‌ی ژین بو‌ماوه‌ی ۳ سأل چاپخانه‌که له شارهوانی سلیمانی به‌کری ده‌گریت.

- چاپخانه‌ی ژین، له‌دوای ئه‌وه‌ی شارهوانی گریه‌سته‌که‌یان بو تازه‌نه‌کرده‌وه له ۱۹۳۸/۱۰/۱۶، پیره‌میرد ئیمتیازی (رؤژنامه‌ی ژین) ی وه‌رگرت و خانووه‌که‌ی خو‌ی کرده بارمه (په‌هن) به‌پاره‌که‌ی چاپخانه‌ی دامه‌زراندو رؤژنامه‌که‌ی پئی چاپ کرد.

- چاپخانه‌ی کامه‌رانی سالی ۱۹۵۷ له لایه‌ن (موحه‌مه‌د عه‌زیز قه‌فتان) ه‌وه دامه‌زراوه، له شه‌قامی سه‌یوان، شیخ له‌تیف قه‌ره‌داخی کاری ریک‌خستن و پیتچینی کردووه، چه‌ند جاریک له‌لایه‌ن رژی‌مه‌وه داخراوه، جگه له ده‌یان کتیب هه‌ژده ژماره‌ی

له میژووی (شاری سلیمانی) دا، هه‌ر له‌سه‌رده‌می
(میرنشین بابان) ه‌کانه‌وه، له حوجره‌و خانه‌قای
مزگه‌وته‌کاندا له پال کاری خوداپه‌رستیدا، گرنگی به
فیربوونی نووسین و خویندنه‌وه دراوه، ئه‌وه‌ش وایکردوه
که ژینگه‌ی رۆشنییری سلیمانی، ژینگه‌یه‌کی گونجاویت
بو دامه‌زراندنی چاپخانه

گوڤاری «رؤژی نوئی» ی لئ چاپ کراوه.

- چاپخانه‌ی راپه‌رین سالی ۱۹۶۳، له‌لایه‌ن پاریزه‌ر (عبدولعه‌زیز تالیب) ه‌وه دامه‌زراوه، له شه‌قامی کاوه، له‌جوری لیت‌پریس بووه، رؤژنامه‌ی راپه‌رین به‌زمانه‌کانی کوردی و عه‌ره‌بی پئی چاپ کراوه،

- چاپخانه‌ی ژین سالی ۱۹۶۸، دووه‌م چاپخانه بووه به‌م ناوه‌وه له‌لایه‌ن (نه‌وشیروان موسته‌فا) وه دامه‌زراوه و گوڤاری «پرزگاری» پئی چاپ کراوه و تا سالی ۱۹۷۲ به‌رده‌وام بووه.

- چاپخانه‌ی کاکه‌ی فه‌لاح له سالی ۱۹۷۲، له‌لایه‌ن حه‌مه‌ئه‌مین قادر «کاکه‌ی فه‌لاح» ه‌وه دامه‌زراوه، سه‌ره‌تا له شه‌قامی گوران بووه دواتر چوووه‌ته شه‌قامی پیره‌میرد، رۆمانی «ژانی گه‌ل» یه‌کیکه له‌و کتیبانه‌ی لی‌ره چاپ کراوه.

- چاپخانه‌ی زانکوی سلیمانی له ۱۹۷۵/۴/۷ دامه‌زراوه، ماموستا ئه‌مین ئیبراهیم بالدار، یه‌که‌م به‌رپوه‌به‌ر و (کامه‌ران موکری) ش سه‌رپه‌رشتیار بووه .

- چاپخانهی سه‌رکه‌وتن له‌لایه‌ن (۱۹۷۹/۱۱/۲۷) له‌لایه‌ن (کامیل موحه‌ممه‌د عه‌زیز قه‌فتان) هوه له شه‌قامی حه‌مدی دامه‌زراوه، جگه له‌ده‌یان کتیب و نامیلکه (پۆژمیری سه‌رکه‌وتن) ی پئی چاپ کراوه، یه‌که‌م چاپخانه بووه که چاپی په‌نگاوپه‌نگ - ئۆفسیت کردوووه - چاپخانهی نه‌وپه‌س له‌لایه‌ن شیخ نه‌وپه‌س ئیبراهیم حه‌فید، برزای شیخ مه‌حموودی حه‌فید له سالی ۱۹۸۲ له شه‌قامی کاک ئه‌حمه‌دی شیخ دامه‌زراوه .

ناوی به‌شیک له کارمه‌ند و موره‌تیب «حه‌رفچن-پیتچن» و مه‌کینه‌چییه‌کانی چاپخانه‌کان که وه‌کو سه‌ربازنکی ون له‌پشت ئه‌و کارانه‌وه بوون:

شیخ عبده‌وله‌جیدی شیخ عارف، ئه‌دیبه‌عزیز، موحه‌ممه‌د زوه‌دی، شیخ له‌تیب قه‌ره‌داغی، ئه‌حمه‌د شوکری، ئه‌حمه‌دی عه‌زیز ئاغا، ئه‌حمه‌د مه‌لا موحه‌ممه‌د، سه‌لاح مه‌جید، تالب موحه‌ممه‌د، خه‌لیل ئه‌مین، فه‌خره‌دین شیخ په‌ئووف، قادر موحه‌ممه‌د «قادری ئه‌للایی»، یوسف عه‌بدووللا زیره‌ک، حه‌مه‌نه‌وزاد، کامه‌رانی مه‌لا عه‌زیز سه‌حاف، عومه‌ر ده‌رویش، شیخ حسین داروؤغایی، عه‌بدوولپه‌رحمان سالح، مه‌جید که‌ساس، حه‌مه‌ تاهیر عومه‌رحمه‌سه‌عید، ناسراو به‌عومه‌ری ئۆفسیت، له‌چاپخانه‌کانی (کامه‌رانی، راپه‌رین و ژین) ی کاکه‌ی فه‌لاح کاریان کردوووه.

سه‌رچاوه‌کان:

سئ پۆژنامه‌ی پۆژگاری شیخی نه‌مر (۱۹۲۳-۱۹۲۴) بانگ حه‌ق، بانگ کردستان، امید استقلال، سدیق سالح و د. که‌مال فوئاد، ئا/ په‌فیع سالح - میژوووی چاپخانه‌کانی شاری سلیمانی، مارف ناسراو (۱۹۲۰-۲۰۱۰)، له‌بلاوکراوه‌کانی به‌ریوه‌به‌ریتی چاپ و بلاوکردنه‌وه‌ی سلیمانی، ۲۰۱۲ - وتاریکی د. سه‌لام ناوخووش له گوگل به‌ناویشانی پۆژنامه‌ی پیشکه‌وتن یه‌که‌م پۆژنامه‌ی کوردی له کوردستاندا. - چیم دی، ئه‌حمه‌د خواجه، به‌رگی (۱-۴)، چاپی سئیه‌م، ۲۰۱۶، ئا/ سدیق سالح.

عه‌تا مه‌حموود که‌ریم، له‌گه‌په‌کی سه‌رشه‌قام - سلیمانی هاتوووه‌ته‌دونیاووه، به‌شی کوردی کۆلیژی زمان- زانکۆی سلیمانی ته‌واو کردوووه، به‌په‌رینه‌به‌ر و دامه‌زینه‌ری چاپخانه‌ی کارۆ و خه‌لاتی کارۆ یه، ئه‌ندامی (سه‌ندیکای پۆژنامه‌نووسانی کوردستان)ه.